Vlad PÂSLARU
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

DE LA *„CERCAȚI SCRIPTURILE...”* LA *EDUCAȚIA LITERAR-ARTISTICĂ*

Motto: *Cum poate trăi cineva fără să citească*?
Eugen Ionesco

From *„Cercați scripturile”* to *Literary-artistic education*

Abstract. The author highlights the key moments of reading as being the most important human activity – the activity of becoming a human being. He also demonstrates the emergence of the dialogical concept about literature in the philosophical, aesthetical and pedagogical culture, in which, the reader obtains the status of the second creator of the literary work. The author underlines the main characteristics of the reading activity as an educational activity and summarizes the components of literary-artistic education theory proposing his own definition of reading.

Keywords: Reader, Reading, Literary-artistic education (LAE), Principles of the LAE, Teleology of the LAE, Content of the LAE, Methodology of the LAE.

Cuvintele nu există pe cont propriu sau în propria valoare. Cuvintele nu pot apărea şi funcționa altfel decât împreună cu alte cuvinte. Chiar şi în cazul în care un cuvânt denumeşte un lucru/o ființă, afirmă Aristotel în *Categoriile* sale, precum *om, bou*, el indică de fapt asupra unei stări şi a unui sistem de relații ale lucrului/ființei denumite [1, p. 5]. *Lectura*, cuvântul care denumeşte lucrul-activitate, cu atât mai mult indică asupra unei stări şi a unui sistem de relații ale lui *homo libris* – omului care citeşte, omului cititor, stare şi relații atât de importante şi, poate, de aceea şi atât de complexe, încât, ca să-şi deschidă esența, chestiunea cu privire la ce este lectura devine una demnă a fi atacată dinspre epistemologic.

Menționată ca importantă de către o mulțime de autori din toate timpurile, inclusiv drept *cea mai importantă activitate umană* (B. Pasternak), *lectura* rămâne a fi şi până azi unul din termenii cei mai puțin şi incomplet definiți ai ştiințelor despre om. Această situație pare a se agrava în contemporaneitate, când calculatorul a devenit deja cel mai important instrument material de activitate intelectuală, înghesuind lectura cel puțin pe locul al treilea după calculator şi televizor sau televizor şi calculator, după caz. Mai mult chiar. Nu numai lectura, dar şi comunicarea verbală directă devin tot mai puține şi mai puțin importante odată cu apariția şi răspândirea la scară mondială a smartfoanelor, azi tinerii preferând să butoneze la nesfârşit telefonul mobil decât să răsfoiască o carte.

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)

Dar prima întrebare care apare în legătură cu această situație este dacă activitatea utilizatorilor de calculatoare şi telefoane mobile nu este cumva tot un act de lectură, o lectură mai altfel decât cea tradițională, dar totuşi lectură? Se mai pune şi întrebarea cu privire la provocările pe care le pot avea calculatorul, televizorul şi telefonul mobil asupra lecturii tradiționale, care – o altă tendință a acesteia – devine tot mai mult o activitate de bază doar a celor aleşi. Căci azi sunt puțini cei care au acces la cărțile bune.

Cele doar câteva aspecte ale chestiunii lecturii certifică atât existența problemei acesteia ca problemă ştiințifică, cât şi necesitatea definirii ştiințifice a termenului *lectură*.

Am scris *definire ştiințifică*, căci, aşa precum obiectele cunoaşterii pot fi/sunt abordate prin cel puțin patru tipuri de cunoaştere (empirică, mitic-religioasă, artistic-estetică, ştiințifică), definițiile pot proveni fie din unul din tipurile indicate de cunoaştere, fie din activitățile de cunoaştere interdisciplinară. Definiția lui B. Pasternak, de ex., nu este una ştiințifică, cercetătorii lecturii nefiind nici măcar preocupați de locul acesteia printre celelalte tipuri de activitate umană. Dar este o definiție incitantă, mai ales pentru cei a căror activitate principală este anume lectura – intelectualii, ea marcând rolul enorm şi de neînlocuit pe care-l are lectura în cunoaşterea şi existența umană.

Acțiunea de definire a unui termen presupune, ca activitate implicită, cel puțin o trecere în revistă a unor „ziceri" – caracterizări ocazionale ale unor aspecte ale noțiunii definite, precum şi ale unor definiții neştiințifice, dar debordante, pe care le vom numi cu termenul *patetic*. O definiție patetică a lecturii este cea a lui B. Pasternak. Aceasta, fără să se sprijine pe caracteristicile definitorii ale fenomenului, o califică drept cea mai importantă activitate umană, cei care o acceptă fiind foarte mulți. Faptul ne duce la supoziția că cunoaşterea umană rareori este pură – empirică, mitic-religioasă, artistică sau ştiințifică. Ea de cele mai multe ori este interdisciplinară, fiind provocată-exprimată emoțional-afectiv, fapt care, la rândul său, induce ideea despre originile şi esența cunoaşterii.

Ca protoidee a lecturii serveşte absența ideii de lectură sau sublimarea ideii de lectură în ideile despre produsele acesteia. Astfel, filosofii antici au spus (Socrate) [9] sau au scris (Platon, Aristotel) [13-15; 1] lucruri netrecătoare despre educația spirituală şi formarea culturală a omului prin ştiințe, muzică, teatru. Augustin şi-a întemeiat conceptul educativ pe valorificarea dogmei creştine, studiul căreia urmează să se facă pe texte [2].

Acelaşi lucru îl afirmă şi M. Costin în cunoscutul său îndemn de a citi: *Puternicul Dumnezeu, cinstite şi iubite cetitoriule, să-ți dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noştri, cândva, şi mai slobode vacuri, întru care, pre lângă alte trebi, să aibi vreme şi cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu iaste altă şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viața omului zăbavă, decât cetitul cărților; ... Sângur Mântuitorul nostru, Domnul şi Dumnezeul Hristos, ne învață, zicând: „Cercați scripturile* [5], „cercați scripturile" însemnând în limba română contemporană „cercetați textele", activitate care nu poate fi realizată altfel decât prin *lectură.* Lectura deci la M. Costin, este concomitent un *lucru de zăbavă,* un *lucru frumos* şi un *lucru util*.

Sensul lui *zăbavă* în scrierea şi în timpul lui M. Costin este *plăcere* şi *odihnă,* ambele stări asociindu-se cu *fericirea* sau starea de bine, fericit fiind considerat doar cel care

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)

este în proces de *desăvârşire*. Desăvârşirea, precum se ştie, fiind principiul fundamental al creştinismului (*Fiţi voi desăvârşiţi, precum Tatăl vostru cel Ceresc desăvârşit este*) [Matei, 5:48].

Odihna de asemenea este un concept definitoriu existenţei umane. La creştini, odihna este sfântă, fiind instituită prin poruncă divină chiar şi o zi obligatorie de odihnă – *domini dei*, ziua lui Dumnezeu sau *duminica*, zi rezervată realizării exprese a relaţiei individului cu divinitatea. Odihna deci e în aceeaşi măsură transformarea trupului şi sufletului, e momentul transformării cantităţii de muncă în calitate spirituală.

Ca *lucru frumos*, lectura, afirmă M. Costin, este activitatea cea mai frumoasă: *că nu iaste altă mai frumoasă* e la gradul superlativ. De ce lectura este lucrul-activitate cel mai frumos, autorul nu spune, faptul de a nu spune – a nu explica, însemnând pentru el că afirmaţia sa nu necesită a fi lămurită, căci este bine cunoscută de contemporanii săi. Această afirmaţie făcută parcă în treacăt de către M. Costin pune la îndoială o afirmaţie contrară, făcută mai târziu de către primul nostru academician, D. Cantemir, precum că moldovenii nu s-ar trage la carte [3]. Dimpotrivă, valoarea generalizată a definiţiei date de M. Costin lecturii demonstrează că aceasta, la moldoveni, este un act de conştiinţă generală, deci nu mai trebuie explicat.

Ca *lucru util*, lectura are rolul cel mai important în activitatea de cunoaştere, fapt evidenţiat de structura definiţiei lui M. Costin, care se încheie cu îndemnul *cercaţi*, adică *cercetaţi* scripturile (= textele sfinte). Asocierea utilului cu sacrul la M. Costin este de asemenea o acţiune firească, ceea ce indică nu numai asupra omniprezenţei lui Dumnezeu, dar şi asupra faptului conştientizării generale a contemporanilor săi a unităţii sacru-profan.

Or, chiar şi doar aceste câteva principii învestesc creştinismul cu calitatea de viziune (planetară) asupra lumii.

Studiul şi cercetarea, plăcerea şi odihna, comensurabile sensului vieţii şi fericirii, sunt, aşadar, caracteristicile discrete, dar definitorii, ale lecturii în concepţia cărturarului moldovean Miron Costin.

Maxime definitorii cărţii, prin care înţelegem de fapt lectura, se întâlnesc la mai mulţi gânditori, oameni de artă şi cultură, toate fiind similare celei a lui M. Costin, dar o abordare ştiinţifică a lecturii nu apare decât la finele primului pătrar al sec. XX.

Literatura română se poate însă lăuda cu rolul de primă gazdă, la scară mondială, a unei abordări cvaziştiinţifice a lecturii, care aparţine socialistului evreu Solomon Katz, emigrat în România pe motive politice, unde-şi ia numele C. Dobrogeanu-Gherea: „Că o mişcare literară fără literaţi e un non-sens, scria Gherea în ziarul *Socialistul* din 9 mai 1920, pricepe oricine; dar că o mişcare literară fără cetitori e iarăşi o imposibilitate, pentru unii nu-i tot aşa de clar. Cauza acestei nepriceperi e că în toate istoriile literare se analizează numai scriitorii fiecărei epoci, nu însă şi publicul cetitor, parcă acesta din urmă nici n-ar exista. Adevărul e însă că publicul e tot aşa de important ca şi scriitorii” [6, p. 421-422].

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)

Conotația socială, pe care o atribuie Gherea lecturii, este uşor sesizabilă datorită substituirii cuvântului *cititor*, deja familiar la acea vreme drept categorie literară şi estetică, cu cuvântul *public*: pentru Gherea era important ca autorii să scrie pentru a revoluționa masele.

În aceeaşi perioadă, în Rusia, apar câteva lucrări ale lui N. A. Rubakin şi M. Rivlin, care sugerează ideea că cititorul nu este un vas care se umple prin lectură cu valori codificate de text, ci un destinatar, de a cărei valoare culturală depinde în mare măsură valoarea textului însuşi [20, 19].

În plan filosofic ideea nu era nouă, aspecte ale acesteia găsindu-se în *Poetica* lui Aristotel, iar Kant descoperind receptorului de artă capacitatea suprasensibilizării artei şi a propriei ființe [8].

Definițiile celor doi filosofi însă nu s-au dovedit suficiente, deoarece se referă preponderent la natura gândirii artistice, chestiunea punându-se pentru definirea lecturii în raport cu subiectul cititor al cunoaşterii artistice. Această misiune şi-o asumă şi o realizează M. Heidegger, care defineşte cititorul drept *adeveritor al operei* [7], altfel spus, cititorul, realizând actul lecturii, face ca opera literară să existe ea însăşi. Alt mod de existență a operei literare nu poate fi identificat, textul fiind un lucru diferit de operă, fapt demonstrat de mai mulți autori, printre care R. Barthes, U. Eco, R. Ingarden, H.-R. Jauss, H. Walt ş.a.

Abia după o astfel de definiție a cititorului şi a lecturii, aceasta din urmă este examinată ca activitate în proces de formare ca atare. Autori precum G. N. Kudina, Z. N. Novleanskaia [17, 18] şi N. A. Kuşaev [22] (Moscova), P. Cornea [4] şi C. Radu [16] (Bucureşti), C. Parfene [10] (Iaşi), precum şi subsemnatul [12], examinează lectura ca *activitate* şi ca rezultat/finalitate a acesteia – ca *însuşire* umană, dobândită prin educație. Formarea calității de cititor educabililor a fost definită drept *educație literar-artistică* (ELA) [N. Kuşaev, 22; Vl. Pâslaru, 12].

Actualmente, au fost stabilite principiile lecturii/educației literare, teleologia ELA, principiile de selectare-structurare a conținuturilor ELA, metodologia specifică ELA, incluzând tipurile, formele şi stadiile specifice activității de lectură, precum şi, în mare, principiile, tipurile, criteriile, formele şi mijloacele evaluării activității de lectură-calității lecturii [12], acestea fiind suficiente sintetizării unei teorii a educației literar-artistice.

Principiile ELA sunt definite pe epistemele literaturii şi artei: pe principiile constitutive ale acestora (ce sunt arta şi literatura ca entități ale cunoaşterii şi existenței umane), principiile regulative ale literaturii şi artei (ale creației şi receptării); pe principiile pedagogiei moderne, psihologiei pedagogice şi psihologiei receptării artistice.

Pe coordonata filosofică, principiile ELA validează caracterul dublu-unitar al existenței umane: fizică şi metafizică.

Pe coordonata estetico-literară, principiile ELA instituie în praxis-ul educațional *conceptul dialogal* în literatură, care recunoaşte cititorul drept al doilea subiect creator al operei literare, spre deosebire de *conceptul* tradițional *monologal* al literaturii (deocamdată dominant), care recunoaşte cititorului doar calitatea de obiect asupra căruia este îndrep-

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)

tată influența operei literare. Conceptul monologal însă este concurat semnificativ în a doua jumătate a sec. al XX-lea de conceptul dialogal – atât datorită filosofiei artei a lui Aristotel, Kant, Hegel, Heidegger, cât şi grație esteticii lui Aristotel, W. fon Humboldt, H. R. Jauss, U. Eco, J. Mukařovský, J. Starobinskii, W. Tatarkiewicz, A. Burov, E. Ilienkov, T. Vianu, Em. Brandza, C. Radu ş.a., precum şi mulțumită lucrărilor de teorie şi pedagogie a lecturii ale lui R.A Cervera, M. Corti, J.-L. Dufays, J.-L. Dumortier, R. Estelle, B. Gervais, E. Grosse, U. Iser, W. V. Jouve, K. B. Kiranjeet, F. M. Newmann, A. Rouxel, A. R. Seetharam, T. Soubriet, C. Tauveron, N. A. Kuşaev, G. Călinescu, P. Cornea, C. Parfene, Vl. Pâslaru, C. Şchiopu ş.a.

Teleologia ELA răspunde la întrebarea cu privire la obiectivele şi finalitățile ELA. Acestea sunt definite în baza unui sistem specific de valori, incluzând: idealul educațional/ idealul ELA – scopul şi obiectivele ELA – valorile literaturii naționale-literaturii universale, considerate dominante în sistemul de valori ale contemporanului – calitățile cititorului modern de literatură (trăsături, aptitudini, comportamente, reprezentări, viziuni literare-lectorale).

Conținuturile ELA reprezintă texte literar-artistice (inclusiv folclorice), texte literare şi estetice despre opera/fenomenul literar, texte explicative didactice (texte critico-literare, teoretico-literare şi estetico-literare adaptate nivelului de receptare al elevilor sau texte elaborate expres în acest scop), precum şi anumite texte nonliterare.

Metodologia ELA include *metodele* specifice ale ELA (semiotice, hermeneutice, praxiologice/euristice), *formele activității de lectură* (receptarea literar-artistică, imaginația literară, gândirea literar-artistică, creația literară; orală – lectura expresivă, recitarea, jocul de rol etc. şi scrisă – texte literare reflexive, texte literare narative, texte nonliterare), *tipurile* de activitate literară-lectorală (lectura propriu-zisă, activitatea critico-literară, ştiințifico-literară, de creație; la clasă, în afară de clasă, extraşcolară) şi *stadiile* lecturii (prelectura, lectura, postlectura), precum şi *evaluarea ELA* (principii, tipuri, criterii) [12].

Printr-un experiment de amploare au fost stabilite nivelurile posibile de dezvoltare literar-artistică a elevilor din clasele a V-a – a XII-a, care au servit drept temei pentru revizuirea sistemului de obiective ale ELA şi de elaborare de standarde pentru ELA [Ibid.]. Stabilirea nivelurilor de dezvoltare literară/de ELA la varia categorii de educabili – copii, elevi, studenți, adulți, reprezentanți ai unor profesii etc. reprezintă o preocupare permanentă a ELA. Prin nivel de dezvoltare literară se are în vedere nu doar capacitatea de receptare-comentare-interpretare-creație literară a subiecților, ci şi preferințele lor literare-lectorale, considerate semnificative nu doar lecturii, ci şi creației literare într-o anumită perioadă istorică, regiune, țară etc.

Astfel, fundamentarea teoretică a domeniilor indicate au condus la elaborarea *teoriei educației literar-artistice,* validată teoretic, experimental şi experiențial – a teoriei despre formarea-dezvoltarea cititorului cult de literatură [12].

Explicând natura raportului operă – receptor, teoria ELA nu doar instituie un nou domeniu de educație, care reglementează formarea-dezvoltarea unui aspect definitoriu

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)

al ființei umane – calitatea sa de receptor-creator al valorilor literare, deci ale valorilor umanistice, dar descoperă originea şi natura *libertății umane*, conturează calea şi condiția de devenire întru ființă liberă a fiecărui individ uman – prin raportarea la lume şi la propriul univers intim ca ființă receptoare-creatoare a lumii şi a propriei ființe. Or, condiția existenței imaginii artistice (operei) este re-crearea acesteia de către subiectul receptor (cititor).

Există o altă cale de autodevenire a omului ca *ființă liberă* decât cea prin literatură şi artă? Deocamdată nu se cunoaşte o alta. Cunoaşterea mitic-religioasă sau ocultă de asemenea oferă condiția libertății umane, dar în actualitate – dacă prin aceasta înțelegem perioada de când a fost inventat scrisul, omul nu poate stabili o relație individuală deplină cu divinitatea altfel decât prin cunoaşterea valorilor acesteia prin decodarea textelor religioase. Altfel spus, contemporaneitatea nu poate fi concepută în afara scris-cititului, deci lectura cu adevărat este activitatea umană cea mai importantă.

În concluzie. Definirea lecturii, fără a fi însă realizată la un nivel epistemic general recunoscut, cunoaşte cel puțin trei etape.

Prima este aferentă cunoaşterii sincretice şi constă în sublimarea lecturii în produsele acesteia, recunoscute ca valori ale cunoaşterii în toate tipurile sale.

A doua, fără a fi definitivată o definiție epistemică şi ştiințifică a lecturii, este reprezentată de domeniul tehnologic, preocupat de învățarea lecturii ca activitate umană generală şi specifică, literar-artistică.

A treia este parte a culturii contemporaneității şi certifică preocuparea pentru definirea ei la nivel epistemic şi ştiințific particular, fiind separată în lectura generală şi lectura literar-artistică, asociată educației literar-artistice. Or, al treilea nivel de definire a lecturii, în care caracteristicile lucrului definit interacționează cu principiile apariției şi funcționării acestui lucru, certifică lecturii calitatea de una dintre activitățile fundamentale ale ființei umane, lectura fiind activitatea de cunoaştere cea mai reprezentativă, producându-se concomitent ca activitate ludică, activitate de învățare, activitate de muncă, activitate de relaxare – hedonistă şi odihnitoare întru sărbătoarea sufletului în desăvârşire, căci arta, statua Şt. Lupaşcu, este esențială ființei.

Lectura este instrumentul şi activitatea de cunoaştere, formare şi dezvoltare definitorie ființei umane, prin care omul însuşeşte şi îşi apropriază valorile elaborate de omenire, produce el însuşi noi valori spirituale, dintre care cea mai importantă este valoarea sa de ființă culturală, prin aceasta lectura fiind şi factorul educativ principal, şi condiția sine qua non a educației. Lectura este universală şi omniprezentă, profund personalizată şi cu cel mai mare impact social.

Referințe bibliografice

1. Aristotel 1965: Aristotel, *Poetica.* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965.
2. Augustin 1994: Augustin, *De magistro*. Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)

3. Cantemir 2001: Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Bucureşti-Chişinău, Editura Litera Internațional, 2001.

4. Cornea 1998: Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*. Iaşi, Editura Polirom, 1998.

5. Costin 1967: Miron Costin, *Opere alese*. Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1967.

6. Dobrogeanu-Gherea 1967: Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Mişcarea literară şi ştiințifică.* În: Dobrogeanu-Gherea C., *Studii critice*. Bucureşti, Editura pentru Literatură, p. 419-438, 1967.

7. Heidegger 1982: Martin Heidegger, *Originea operei de artă*. Bucureşti, Editura Univers, 1982.

8. Kant 1981: Immanuil Kant I, *Critica facultății de judecare*, Bucureşti. Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1981.

9. Laertos 1963: Diogene Laertos, *Despre viețile şi doctrinele filosofilor*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.

10. Parfene 1997: Constantin Parfene, *Literatura în şcoală*. Iaşi, Editura Universității *Al. I. Cuza*, 1997.

11. Pâslaru 2001: Vlad Pâslaru, *Introducere în teoria educației literar-artistice*. Chişinău, Editura Museum, 2001.

12. Pâslaru 2013: Vlad Pâslaru, *Introducere în teoria educației literar-artistice*, ed. a II-a, revăz. Bucureşti, Editura Sigma, 2013.

13. Platon 1986: Platon, *Republica*. În: Platon, *Opere*, vol. V. Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1986.

14. Platon 1993: Platon, *Phaidros*. Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

15. Platon: 1975: Platon, *Banchetul.* Bucureşti, Editura Humanitas, 1975.

16. Radu 1989: Cezar Radu, *Artă şi convenție*. Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989.

17. Кудина: 1978: Галина Кудина, *Некоторые психологические условия формирования читательской деятельности* (*на материалах художественной литературы*). În: Новые исследования в психологии. Москва, Изд. Просвещение, 1978, №1, p. 37-42.

18. Кудина, Мелик-Пашаев, Новлянская 1988: Галина Кудина, Александр Мелик-Пашаев, Зинаида Новлянская, *Как развивать художественное восприятие у школьников*. Москва, Изд-во Знание, 1988.

19. Ривлин 1925: Алексей Ривлин, *Методические течения в области истории библиотековедения*: *Опыт социологического обзора*. În: *Читатель и книга. Методы их изучения*. Харьков, Изд-во Труд, 1925, p. 3-36.

20. Рубакин 1924: Николай Рубакин, *Что такое библиологическая психология*?. Ленинград, Изд-во Колос, 1924.

21. Рубакин 1925: Николай Рубакин, *Работа библиотекаря с точки зрания библио-психологии. К вопросу об отношении книги и читателя.* În: *Читатель и книга. Методы их изучения.* Харьков, Издательство Труд, 1925, p. 37-65.

22. *Теория эстетического воспитания*. Сб. науч. Трудов. Москва, АПН СССР, НИИ общей педагогики, 1978.

BDD-A26044 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:25 UTC)